GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

DICŢIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE

DE

ILIE STANCIU

Apariţia volumului întîi din « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » dă miilor de cititori posibilitatea de a cunoaşte prima mare lucrare lexicografică apărută în ţara noastră după eliberare.

Din articolele, studiile şi informaţiile publicate în presă, cititorii au aflat din timp că dicţionarul se elaborează, pe baza îndrumărilor primite din partea Prezidiului Academiei R.P.R., de către Institutul de lingvistică din Bucureşti, în colaborare cu Institutul de lingvistică din Cluj. Dar de-abia acum, cînd primul volum se află pe masa de lucru a omului de ştiinţă, a profesorului şi a studentului, a scriitorului şi a ziaristului, cînd el e la îndemîna tuturor oamenilor muncii din ţara noastră, cititorii îşi pot spune cuvîntul asupra valorii lui.

Aşa cum a fost conceput şi elaborat « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » devine astăzi instrumentul de lucru de care nu se mai poate lipsi nici un mînuitor al condeiului, nici un om de cultură.

Dar publicului cititor nu îi sînt cunoscute unele probleme legate de procesul de elaborare a acestui dicţionar, el nu cunoaşte munca de laborator care a asigurat apariţia lucrării.

Ne propunem ca în rîndurile ce urmează să prezentăm o parte din aceste probleme.

★

Dicţionarul, în forma în care a apărut, cuprinde vocabularul limbii romîne literare contemporane, adică acela pe care-l foloseşte literatura, presa, ştiinţa şi vorbirea curentă îngrijită.

---

* În urma apariţiei vol. I din « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane », revista « Limba romînă » va publica observaţiile critice primite din partea cititorilor a căror colaborare o cere pe această cale.

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

Cuvintele cuprinse în dicționar au fost selecționate pe baza studierii bogatului material documentar strîns în decurs de peste cincizeci de ani. Cuvintele din dicționar sînt atestate prin citate din operele scriitorilor, din operele științifice etc. Deși munca de selecționare a acestor cuvinte n-a fost ferită de lipsuri și inconsecvențe, ea a dus totuși la prezentarea cea mai completă de pînă acum a materialului lexical al limbii romîne literare contemporane, oferind o bază științifică pentru studiile ce se vor întreprinde în viitor în domeniul lexicografiei și al lexicologiei, al limbii literare și al gramaticii.

Fiind în întregime redactat, « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » a devenit, chiar înainte de tipărirea lui, lucrarea de bază pentru documentarea lexicografilor care elaborează astăzi dicționarele rus-romîn și romîn-rus, francez-romîn, polon-romîn etc. El este folosit de asemenea de lexicografii din Republica Cehoslovacă și Republica Populară Bulgaria la revizuirea părții romînești din dicționarele romîn-ceh și bulgar-romîn care sînt în curs de elaborare.

★

Formularea definiției unui cuvînt este, desigur, cea mai grea probă pentru redactorul unui dicționar explicativ. El trebuie să dea o formulare clară, precisă și cuprinzătoare, sintetizînd în definiția cuvîntului toate elementele esențiale ale noțiunii.

Deși pare curios, cele mai greu de definit sînt cuvintele obișnuite, care denumesc obiecte, însușiri și acțiuni comune.

Cuvîntul APĂ, de exemplu, atît de cunoscut, a cerut redactorilor o strădanie îndelungată. Ei au elaborat numeroase variante și, după cercetări și discuții nenumărate, au ajuns la stabilirea unei scheme pentru tratarea acestui cuvînt care cuprinde două sensuri de bază cu cinci subsensuri. În prima mare grupare, care se referă la sensul obișnuit al cuvîntului *apă*, subsensurile precizează noțiuni diferite:

La subsensul **1** se dă următoarea definiție:

« Lichid transparent și incolor, care, în stare pură, este o combinație de oxigen și hidrogen ».

La subsensul **2** s-a definit astfel:

« Masă de apă **(1)** formînd un rîu, un lac, o mare etc.; rîu, fluviu (mai rar) mare ».

La subsensul **3** se dă următoarea definiție:

« Figurat. (Mai ales la plural) Joc de culori, amintind undele apei, pe care îl fac în lumină anumite obiecte lucioase (pietre prețioase, metale, mătăsuri) ».

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

În a doua mare grupare de sensuri s-au dat termenii în care cuvîntul *apă* este urmat de un determinant cu definiția:

« Denumire dată unor preparate industriale, farmaceutice sau de parfumerie ».

Această definiție este urmată de exemple redacționale: *apă de trandafir, apă de melisă, apă de ochi*, apoi *apă de clor, apă regală, apă oxigenată*, fiecare dintre acestea din urmă avînd definiții proprii.

La subsensul **2** al acestei de-a doua grupări s-au dat valorile figurate definite astfel:

« Denumire dată unor secreții apoase ale corpului omenesc »:

a) « lacrimi » (ex. *ochi plin de apă*)

b) « salivă » (în expresia: *a-i lăsa gura apă*)

c) « sudoare » (în expresia: *a fi* (*numai*) *apă* (sau *o apă*)

d) « lichid seros secretat de organism în anumite boli », cu exemplele: *apă la genunchi, apă la plămîni* (= *pleurezie*), *apă la cap* (= *hidrocefalie*), și urmate de expresiile: *a avea apă la cap* și *a lăsa apă*.

e) « lichid în care stă fetusul ».

Aceleași dificultăți le-au prezentat și alți termeni obișnuiți ca, de exemplu, cuvîntul BRAȚ a cărui schemă cuprinde cinci sensuri mari, cu numeroase expresii și termeni speciali care au cuvîntul titlu ca element component, sau cuvîntul CAP a cărui schemă cuprinde trei grupări mari de sensuri, cu douăsprezece subsensuri diferite.

În « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » cititorul găsește și terminologia de bază a celor mai importante domenii ale științei și tehnicii, cuvintele care denumesc obiectele, fenomenele și acțiunile caracteristice perioadei de construire a socialismului. Definirea acestor termeni făcută potrivit concepției materialist-dialectice care a dat orientarea științifică întregii lucrări a căutat să reflecte într-un mod cît mai exact transformările revoluționare din această perioadă. Prin compararea cîtorva definiții din actualul dicționar cu cele date în vechiul dicționar al Academiei (volumul I A — B, București, 1913), se poate vedea mai bine în ce constă noua orientare.

Cuvîntul ARTĂ, de exemplu, este definit în vechiul dicționar, la sensul **1**, astfel:

« Meșteșug de a face sau a produce ceva deosebit de bine, (mai mult printr-un dar sau o iscusință din fire, decît prin învățătură), măiestrie ».

iar la sensul **2**, se spune:

« Măiestria de a produce sau a înfățișa (prin mijloace plastice, prin linii, colori, cuvinte, sunete, mișcări) ceva frumos, ceva ce naște în privitor, sau ascultător emoțiune estetică ».

Este evidentă înrîurirea concepției idealiste care a stat la baza elaborării vechiului dicționar. În exemplul dat mai sus se vede că măiestria meșteșuga-

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

rului este considerată ca un produs al însuşirilor înăscute, proclamîndu-se o neîncredere aproape totală în posibilitatea obţinerii iscusinţei artizanatului prin practică şi învăţătură.

În cea de-a doua definiţie, redactorul vechiului dicţionar reduce valoarea artei numai la reflexul subiectiv al celui care vine în contact cu opera artistică.

În « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane », la sensul **1** al aceluiaşi cuvînt s-a definit noţiunea de artă ca fenomen de suprastructură:

> « Formă a conştiinţei sociale care oglindeşte realitatea în imagini artistice şi care, ca şi ştiinţa, are o mare forţă de cunoaştere şi de transformare a vieţii sociale ».

Cititorul avînd sintetizate astfel, într-o formulă restrînsă, toate elementele esenţiale care intră în conţinutul acestei noţiuni.

La sensul **2** al acestui cuvînt s-a dat, în noul dicţionar, următoarea formulare:

> « (De obicei urmat de determinări) Îndemînare într-o activitate oarecare (de cele mai multe ori practică), pricepere, meşteşug, măiestrie, îndeletnicire care cere îndemînare şi respectarea unor anumite reguli ».

După cum se poate constata, această formulare a dat o orientare clară cititorului, arătînd nuanţa precisă a sensului: îndemînare într-o activitate practică la care se cere respectarea unor anumite reguli.

În « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » la acelaşi cuvînt, găsim o serie de termeni speciali cu definiţiile respective: *artă socialistă*, *artă cu tendinţă*, *artă pentru artă* sau *artă pură*, *artă decadentă*, *operă de artă*, *om de artă*, *artă populară*, — la primul sens, iar la al doilea sens, găsim: *artă militară*, *arte grafice*, *arte liberale*, *artă culinară*.

În vechiul dicţionar, la acest articol, nu s-a dat decît un singur termen special: *arte liberale*.

Pentru cuvîntul ACADEMIE, de exemplu, vechiul dicţionar dădea următoarea definiţie (la sensul **2**):

> « Societate de scriitori şi învăţaţi (în unele ţări şi de artişti), recunoscută ca instituţie de stat. Membrii ei se aleg pe viaţă de colegii lor ».

În noua redactare s-a schimbat nu numai ordinea sensurilor, dar mai ales conţinutul definiţiilor. Astfel, la sensul **1** (sensul **2** în vechea redactare) s-a dat următoarea definiţie:

> « Instituţie superioară de cultură a cărei misiune este să ajute dezvoltarea ştiinţelor şi artelor; (în ţara noastră) cea mai înaltă instituţie culturală de stat, care reuneşte şi promovează oameni de valoare ştiinţifică şi culturală, dirijează şi dezvoltă, printr-un complex de institute, munca de cercetare ştiinţifică şi de creaţie literară artistică, folosind, organizat şi metodic, cuceririle ştiinţei şi culturii pentru construirea socialismului ».

Din definiţia dată de vechiul dicţionar se poate constata că redactorul nu deosebea Academia de oricare altă asociaţie de scriitori şi învăţaţi, ceea ce

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

nu era just nici pentru acea vreme. Noua definiție, după ce stabilește elementele generale ale tuturor institutelor de cultură similare, subliniază rolul și funcțiile ACADEMIEI R.P.R., cea mai înaltă instituție de cultură din țara noastră.

Din compararea definițiilor date unor termeni din domeniul tehnicii, se poate constata că « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » reflectă progresele făcute de știință și de tehnică în intervalul de 42 de ani care desparte datele apariției celor două dicționare.

Astfel, la cuvîntul BANC, vechiul dicționar dă o singură accepțiune, aceea de « grămadă de nisip ».

În noul dicționar, în afară de această accepțiune, se mai dau și următoarele sensuri folosite în tehnică:

1. « postament sau suport (de obicei de fontă) al unei mașini-unelte »;
2. « masă lungă și solidă cu diferite dispozitive pentru fixarea sau imobilizarea pieselor sau obiectelor de prelucrat, folosită în tîmplărie, lăcătușerie etc. »;
3. « instalație pentru măsurarea puterii motoarelor ».

La cuvîntul BANDĂ[2], vechiul dicționar dădea numai două sensuri: « fîșie de pînză » și « marginea mesei de biliard ».

În noul dicționar, afară de cele două sensuri de mai sus, se introduc încă două și anume: — *bandă de magnetofon* — *bandă rulantă*, cu expresia *lucru la bandă* și

— « grup de frecvențe vecine sau apropiate din spațiul unei radiații electromagnetice sau sonore ».

Exemple asemănătoare se pot găsi și la cuvintele: AC, BEC, COCHILIE, CHEIE etc.

În vechiul dicționar nu s-a acordat o prea mare importanță tratării termenilor tehnici. Așa se explică unele omisiuni la redactarea acestor cuvinte. Astfel, la cuvîntul ARC lipseau termenii: *arc electric*, *arc voltaic* care sînt cuprinși în noul dicționar cu definiții ample. Unii termeni care denumeau noțiuni bine cunoscute în vremea cînd a apărut vechiul dicționar, totuși au fost definiți cu totul necorespunzător.

La cuvîntul AERONAUTICĂ, de exemplu, se poate citi în vechiul dicționar, următoarea definiție:

« Arta de a construi și de a cîrmui baloane ».

Noul dicționar definește astfel acest termen:

« Tehnica construirii și a conducerii aeronavelor, știința care se ocupă cu navigația aeriană ».

Fără a ține seama de progresele aeronautice din acea vreme, redactorii vechiului dicționar reduceau aeronautica la aerostatică sau la navigația cu baloane dirijate.

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

Mai curioasă pare însă lipsa de orientare a redactorului vechiului dicționar care la cuvîntul AEROPLAN dădea următoarea definiție:

« Balon cu aparate pentru cîrmă ».

Dezvoltarea științei și tehnicii în anii construirii socialismului, larga răspîndire a învățămîntului politic și tehnic în țara noastră au extins sfera de circulație a unor termeni existenți și au determinat pătrunderea altora noi. « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » cuprinde termeni speciali din 42 de ramuri diferite ale științei și tehnicii. Greutatea definirii acestor termeni este cu atît mai mare cu cît acțiunea de stabilire și unificare a terminologiei tehnice la noi este de-abia la început. « Lexiconul tehnic » care a fost de mare ajutor la redactarea termenilor din acest domeniu, este singura lucrare importantă de acest fel apărută pînă acum. Dar nici aceasta n-a putut fi folosită integral, pentru că ea nu are definiții elaborate după principiile unui dicționar explicativ, ci este o lucrare cu caracter enciclopedic.

Pentru a asigura exactitatea științifică în definirea acestor termeni, Institutul de lingvistică din București a cerut atestări și precizări specialiștilor din diferitele domenii ale științei și tehnicii. De cele mai multe ori, ajutorul dat de specialiști a asigurat exactitatea științifică în definirea termenilor speciali. Definițiile date de redactori au fost îndreptate, completate și, uneori, chiar formulate din nou de către specialiști.

La cuvîntul ACHENĂ, redactorul formulase următoarea definiție:

« Tip de fruct uscat, cuprinzînd o singură sămînță închisă într-un înveliș tare ».

După consultarea specialistului, definiția a fost modificată astfel:

« Tip de fruct uscat, provenit din sudarea a două carpele și cuprinzînd de obicei o singură sămînță închisă într-un înveliș tare ».

Completările aduse de specialist cu privire la obținerea fructului prin « sudarea celor două carpele » și cu privire la « numărul de semințe » au dat definiției, în ultima ei formă, o mai mare preciziune.

Aceeași contribuție a adus-o specialistul din domeniul medicinii care, la cuvîntul CARDIOLOGIE, de exemplu, a arătat că această ramură a științei medicale se ocupă nu numai de bolile inimii (cum se formulase în mod greșit de redactor), ci și de cele ale vaselor sanguine; sau la cuvîntul CODEÎNĂ, unde specialistul a îndreptat o eroare a redactorului care susținea că această substanță ar fi extrasă din opiu, pe cînd în realitate se extrage din morfină.

Uneori, definițiile date de redactori restrîngeau sfera de aplicare a termenului respectiv. La cuvîntul AERAJ, de exemplu, prima definiție dată de redactor se referea numai la instalațiile miniere. Specialistul a propus, în mod just, extinderea acestui termen pentru toate instalațiile similare de aerisire folosite în industrie (hală industrială), în imobilele cu încăperi destinate adăpostirii unui colectiv mare de oameni (săli de spectacole) etc.

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

Completări de felul acesta s-au adus şi la cuvîntul AERODROM, unde definiţia, în prima ei formă, restrîngea indicaţiile numai la terenul folosit pentru decolarea şi aterizarea avioanelor (ceea ce, de fapt, definea un alt termen — pîrtie sau pistă de decolare şi aterizare). Specialistul a adăugat la aceste elemente şi faptul că pe un astfel de teren avioanele pot să staţioneze în bune condiţii, dînd astfel trăsătura esenţială a definiţiei cuvîntului *aerodrom*.

Uneori însă, indicaţiile date de specialişti n-au contribuit la lămurirea redactorului, ci au dus la formularea unor definiţii greoaie şi chiar confuze. Astfel, la cuvîntul ACUPLAJ, redactorul s-a oprit la următoarea definiţie:

« Dispozitiv demontabil pentru legătura elastică sau rigidă între organele de acţionare ale unei maşini ».

Specialistul a modificat definiţia şi ea a apărut sub următoarea formă:

« Organ de maşină servind la stabilirea unei legături elastice sau la înmagazinarea unei energii mecanice ».

Astfel formulată, definiţia a devenit inaccesibilă pentru cea mai mare parte dintre cititori. Prin introducerea noţiunilor *organ de maşină*, şi *înmagazinarea unei energii mecanice* care şi ele trebuie explicate la rîndul lor, şi prin faptul că nu se precizează între cine se face legătura elastică amintită, definiţia devine greoaie şi confuză.

Alteori, indicaţiile primite de la specialişti au fost formulate atît de tehnic încît nu au putut fi folosite. Astfel, pentru cuvîntul CER[1] botanistul propunea următoarea formulare:

« Arbore mare din familia fagaceelor, face parte din grupul stejarilor (Quercus cerris), de ale căror specii se deosebeşte prin stigulele filiforme ale frunzelor regulat lobate şi prin solzii recurbaţi ai cupuşoarei ce poartă ghinda ».

Redactorul a fost nevoit să rămînă la vechea sa formulare care este mai accesibilă:

« Arbore mare, înrudit cu stejarul, foarte căutat ca lemn de ars; creşte în regiunile de şes şi pe dealuri joase (Quercus cerris) ».

O problemă deosebit de serioasă a prezentat-o definirea termenilor din domeniul ştiinţelor sociale, al filozofiei, al economiei politice, al istoriei, a literaturii, al artei etc. Este suficient să înşirăm numai cîţiva dintre aceşti termeni care au intrat în primul volum al dicţionarului pentru a se vedea importanţa şi necesitatea definirii lor cît mai exacte: *activ*, *activist*, *agitaţie* (*politică*), *anarhie*, *anarhism*, *antagonism*, *autocritică*, *avangardă*, *bază* (*economică*), *bolşevic*, *burghez*, *burghezie*, *calitate*, *cantitate*, *capital*, *capitalism*, *cauză*, *cauzalitate*, *centrism*, *chiabur*, *clasă* (*socială*), *codism*, *colectiv*, *colectivizare*, *colonialism*, *comunism*, *conştiinţă*, *contradicţie*, *cosmopolitism*, *critică*, *criză*, *cultură* ş.a.m.d.

Apariţia celei de-a patra ediţii a « Dicţionarului filozofic » (Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1954), a însemnat, pentru lucrările

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

dicționarului, un ajutor deosebit. De asemenea, sprijinul primit din partea institutelor științifice ale Academiei și a specialiștilor de la catedrele de științe sociale de la școlile superioare de partid, a contribuit în bună măsură la justa definire a acestor termeni.

Recomandările primite din partea specialiștilor consultați au fost bogate în material documentar, dar cu atît mai dificilă devenea munca redactorului care trebuia să sintetizeze toate ideile, să păstreze o logică în înlănțuirea lor și în același timp să ajungă la o definiție scurtă, clară și precisă.

Pentru cuvintele CENTRALISM și CENTRALISM DEMOCRATIC, de exemplu, specialiștii Institutului de filozofie al Academiei R.P.R. au redactat un material ajutător de mai multe pagini și au indicat o bibliografie cuprinzînd unsprezece lucrări ale clasicilor marxism-leninismului. Redactorii dicționarului au studiat acest material, au dat diferite variante definițiilor, ajungînd la formulări cît mai exacte. În același fel s-a procedat și pentru ceilalți termeni din domeniul științelor sociale. Cu toate acestea, din dorința de a cuprinde toate laturile esențiale ale explicației, unele definiții au căpătat un caracter enciclopedic, depășind normele stabilite pentru dicționar. Astfel, definiția cuvîntului COMUNISM are un caracter mai larg, oarecum enciclopedic, dar redactorul a crezut, în mod just, că în ciuda derogării de la normele dicționarului, termenul trebuia să fie definit prin toate elementele caracteristice celor două faze: socialismul și comunismul.

« Dicționarul limbii romîne literare contemporane », definind termenii din diferitele domenii ale științei și tehnicii, contribuie la opera de fixare și de explicare a terminologiei tehnice în țara noastră. Fără îndoială, că în dicționar se găsesc și unele formulări stîngace, altele confuze, unele chiar eronate. Discuțiile deschise de revista « Contemporanul » dau posibilitatea unui număr important de specialiști din diferite domenii să-și spună cuvîntul asupra dicționarului. La o viitoare ediție se va ține seama de toate observațiile juste și prin aceasta calitatea definițiilor va fi îmbunătățită. Dar o bază de plecare pentru elaborarea viitoarelor dicționare tehnice de specialitate există. Fiecare din cele 42 de domenii ale științei și tehnicii își poate extrage, din « Lexiconul technic » și « Dicționarul limbii romîne literare contemporane », vocabularul său minimal de la care se va putea porni la o lărgire a lui și la o îmbunătățire a definițiilor.

★

« Dicționarul limbii romîne literare contemporane » prezintă o valoare deosebită și pentru cercetătorii din domeniul gramaticii sau pentru cei ce vor să-și însușească principiile de bază ale acestei discipline.

« Gramatica limbii romîne » cuprinde în afară de formulările teoretice pentru fiecare categorie gramaticală și un număr mai larg sau mai restrîns de exemple. În dicționar figurează însă toate cuvintele din fondul lexical al limbii noastre literare, indicîndu-se la fiecare valoarea și funcțiunile sale gramati-

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

cale. În afară de aceste indicații date la fiecare cuvînt, se mai dau, în special la uneltele gramaticale toate situațiile legate de diferitele schimbări posibile, în care cuvîntul respectiv îndeplinește o anumită funcțiune gramaticală. În tratarea acestor termeni s-a căutat să se prezinte diversitatea de sensuri și accepțiuni după o schemă care să cuprindă variatele întrebuințări gramaticale ale cuvîntului.

De exemplu, adverbul CA este clasificat în tratatul de gramatică în rîndul adverbelor de comparație, indicîndu-se că el face legătura între adjective, adverbe, substantive sau verbe și termenii de comparație ai noțiunilor cuprinse de acestea.

În dicționar se adînceşte această prezentare, dîndu-se întreaga gamă de situații grupate în două înmănunchieri mari de sensuri, cu opt subsensuri, clasificate astfel:

1. Se compară două sau mai multe lucruri, ființe, situații etc.;
2. Se compară o noțiune cu ea însăși.

În interiorul acestor grupe mari, subsensurile adîncesc analiza și dau următoarele indicații pentru valorile semantice și gramaticale ale adverbului *ca*:

a) compararea noțiunilor cantitative;

b) asemănări aproximative;

c) enumerații etc.

precum și expresiile curente: *Ca mîine poimîine*, *Ca ieri alaltăieri*, *Toate ca toate, dar..., ca ce?* etc.

La fel s-a procedat și în cazul celorlalte adverbe, conjuncții, prepoziții și interjecții.

În cazul articolului adjectival CEL se pot face aceleași constatări. Tratatul de gramatică care urmărește numai prezentarea teoretică a acestei categorii gramaticale i-a acordat un spațiu relativ redus, atît cît îngăduia economia lucrării.

Dicționarul însă a fost obligat să dea o mai mare dezvoltare acestui cuvînt pentru a prezenta toate valorile și situațiile posibile în limbă. De aceea, la acest termen s-a făcut o clasificare în patru sensuri pentru menționarea următoarelor situații:

a) cînd precede un adjectiv care urmează după un substantiv articulat;

b) cînd stă înaintea unui numeral, în mod obișnuit ordinal, de care se leagă prin prepoziția *de*;

c) cînd este la plural, determină numeralele cardinale, care exprimă un număr cunoscut de obiecte sau ființe;

d) cînd împreună cu comparativul servește la formarea superlativului relativ.

Altă problemă de gramatică greu de rezolvat pentru redactorii dicționarului a fost, printre altele, și aceea a stabilirii valorii verbale sau adjectivale a participiului. Această problemă a fost viu dezbătută de către colectivele de

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

lexicografie şi de gramatică ale Institutului de lingvistică din Bucureşti, fără ca ea să poată fi rezolvată decît parţial. Se ştie că participiul, atunci cînd exprimă o acţiune, are valoare verbală, dar prin aspectul său gramatical sau prin faptul că determină un nume, exprimînd calitatea pe care o dobîndeşte obiectul în urma executării acţiunii, are valoare nominală, de adjectiv.

Participiul conţine, în stare potenţială, ambele valori de verb sau de adjectiv, putînd apărea cînd cu o valoare, cînd cu cealaltă. S-a încercat formularea următorului principiu de determinare a valorii participiului: ori de cîte ori arată un proces terminat, suferit de un obiect, el are valoare verbală, cum ar fi, de exemplu:

> ***Agăţat*** *pe-un vîrf de pai,*
> *Sta un bob rotund, bălai* (N. Cassian, în Poezia nouă, p. 114).

În acest caz regula care se propunea acorda participiului valoare verbală, la fel ca şi în exemplul:

> *Din ramură în ramură, cînd* ***atîrnat*** *cu mîinile, cînd cu picioarele... încleştate, ajunsese pînă* ***în*** *vîrf* (Ispirescu, L. 212).

În continuare se propunea să se considere că ori de cîte ori participiul arată o calitate el are valoare de adjectiv, ca, de exemplu:

> *La porţi ieşeau în rînd mahalagii, oameni* ***aşezaţi*** *şi gospodari* (Sadoveanu, Z. C. 133).

Cu toată claritatea aparentă a regulii propuse, în munca redactorilor, stabilirea valorii morfologice a participiului a ridicat dificultăţi serioase, ei trebuind de multe ori să recurgă la o analiză logică pentru a stabili de la caz la caz dacă participiul denumeşte o acţiune sau o calitate permanentă. Pînă la urmă redactorii au dat rezolvări de la caz la caz, cele mai multe rămînînd pînă astăzi supuse discuţiei. În exemple ca:

Locuinţa lui era ***aşezată*** *în cel mai sterp loc al ostrovului* (Drăghici, R. 155), redactorul a dat participiului *aşezat* indicaţia de valoare adjectivală, deşi s-ar părea că aici participiul are valoare verbală. Aceeaşi confuzie se naşte şi prin indicaţia de valoare adjectivală care s-a dat participiului în exemplele: *mărfuri* ***achiziţionate***; *persoanele* ***asfixiate*** *trebuiau să primească imediat îngrijiri medicale* etc.

Probleme greu de rezolvat s-au ivit şi la tratarea altor categorii gramaticale. Ele vor putea fi rezolvate în viitor numai printr-o şi mai strînsă colaborare între lexicografi şi specialiştii din domeniul gramaticii.

Dicţionarul completează astfel materialul cuprins în tratatul de gramatică, epuizînd aproape întregul şir de cuvinte şi situaţii prezentate nu numai ca sens, dar şi din punct de vedere gramatical. Astfel, dicţionarul cuprinde toate pronumele, adjectivele, adverbele, prepoziţiile, conjuncţiile etc. din limbă arătîndu-se pentru fiecare funcţiunile şi situaţiile gramaticale speciale. Pentru

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

cel care se ocupă de problemele de gramatică, dicționarul devine astfel un auxiliar de neînlocuit.

Prin caracterul său normativ, dicționarul indică formele corecte pe care le-au fixat gramatica și ortografia limbii noastre. Aceste norme găsesc în dicționar o largă aplicare, concretizîndu-se la aproape toate cuvintele tratate. Dicționarul cuprinde astfel o sinteză a cercetărilor întreprinse în domeniul gramaticii și ortografiei și împreună cu acestea formează materialul de bază în domeniul cercetării lingvistice.

Indicațiile stilistice pe care le conține dicționarul precizează sfera de circulație a cuvîntului și uneori valoarea lui stilistică. Aceste indicații sînt necesare, în special scriitorilor, care găsesc în dicționar informații cu privire la cuvintele învechite, regionale, populare, familiare, cît și indicații cu privire la valorile poetice, metaforice și afective ale cuvintelor. De exemplu, la cuvîntul BOSCOANĂ, se arată că el circulă în special în Transilvania și denumește unele practici superstițioase (farmec, vrajă, descîntec).

La cuvîntul BOBOT se dau indicațiile « învechit » și « regional » în același timp prin citatele date din autori (Conachi, Russo, Alecsandri, Creangă, Pas) se arată că acest cuvînt a rămas în limbă cu o valoare stilistică arhaizantă și cu un specific local. Se arată, de asemenea, că în forma specifică BOBOTĂ, cuvîntul este întîlnit numai în Transilvania.

« Dicționarul limbii romîne literare contemporane » conține, cristalizată în locuțiuni, expresii și termeni speciali, marea bogăție frazeologică a limbii noastre. Proverbele, zicătorile, maximele populare permit cercetătorilor să extragă din dicționar un bogat material documentar pentru studiile lor de specialitate.

★

Pentru exemplificarea sensurilor cuvintelor, a expresiilor și a termenilor speciali, dicționarul dă exemple din scriitori, presă, publicații de specialitate etc. Cele mai multe exemple s-au dat la cuvintele din fondul principal, care sînt cele mai bogate în sensuri și care formează cele mai multe expresii. Astfel, verbul a AVEA are 87 de citate, verbul A BĂGA are 74 de citate, substantivul CAP are 122 de citate ș.a.m.d.

Cele mai multe citate s-au extras din operele clasicilor literaturii noastre. Ne vom servi de cîteva date statistice strînse din studierea volumului I pentru a explica mai ușor felul cum s-au extras și folosit citatele din autori. În primul volum al dicționarului s-au dat 20.092 exemple din autori. Dintre acestea, 18.777 sînt din literatura beletristică și restul de 1.315 sînt culese din alte izvoare.

Din cele 18.777 citate extrase din literatura beletristică, 14.753 sînt din operele clasicilor și ale altor scriitori valoroși din trecut, 1.361 sînt din literatura populară, iar din lucrările scriitorilor de astăzi s-au dat 2.663 de citate.

În ordinea numerică a citatelor folosite, primul loc îl ocupă maestrul Mihail Sadoveanu, din operele căruia s-au dat 1.643 citate, după care urmează

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

Creangă cu 1.403 citate. Alecsandri cu 1.323, Negruzzi cu 917, Eminescu cu 889, Odobescu cu 502, Caragiale cu 474 citate.

Dintre scriitorii noi figurează Petru Dumitriu cu 423 citate, Mihail Beniuc cu 211 citate, Geo Bogza cu 187 citate. Alți scriitori figurează cu un număr mai redus de citate.

Diferitele accepțiuni ale cuvîntului sînt verificate atît la scriitorii din secolul trecut cît și la cei de astăzi, reușindu-se să se dea o imagine cît mai reală a circulației și folosirii termenului respectiv.

Pentru termenii speciali din domeniul filozofiei, economiei și tehnicii și *numai pentru aceștia* s-au dat citate și din alte izvoare de documentare.

Astfel, s-au folosit traduceri din operele clasicilor marxism-leninismului pentru completarea și adîncirea definițiilor unor termeni din domeniul filozofiei, al economiei politice, al istoriei etc.

De exemplu, la cuvîntul COMUNISM, după definiție, urmează acest citat din Lenin:

> *În comparație cu capitalismul, comunismul înseamnă o productivitate a muncii superioară, obținută de muncitorii liberi, conștienți, uniți, care folosesc o tehnică înaintată* (« Opere alese », vol. II, Ed. P.M.R., p. 490),

sau, la sensul 2 al aceluiași cuvînt, după definiția care arată că este vorba de *ideologia comunistă*, urmează un citat din volumul Marx-Engels, « Opere alese »:

> *Comunismul nu este o simplă doctrină de partid a clasei muncitoare, ci o teorie a cărei țintă finală este eliberarea întregii societăți, inclusiv a capitaliștilor, din cadrul îngust al actualelor relații* (vol. II, p. 375).

Este evident că cele mai sigure izvoare pentru precizarea acestor termeni puteau fi găsite numai la clasicii marxism-leninismului. Fiind folosite însă numai la acești termeni, numărul citatelor traduse este de 155, reprezentînd 0,70% din totalul citatelor cuprinse în primul volum.

Pentru realitățile privind construirea socialismului în țara noastră s-au folosit, ca izvoare de exemplificare, lucrările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, Constituția R.P.R., Rezoluțiile și Hotărîrile Partidului și Guvernului, precum și publicațiile « Scînteia », « Lupta de clasă », « Contemporanul ».

Pentru cuvinte ca: *bază de desfacere, brigadă fruntașă, brigadă de cîmp* etc. nu puteau fi găsite exemple decît în aceste izvoare documentate și autorizate. Numărul acestor exemple este de 799, reprezentînd 3,43% din totalul citatelor. Restul de 361 de exemple au fost extrase din publicații periodice, tratate și manuale de specialitate.

Aceste date au putut fi culese numai după tipărirea volumului. Dozarea exemplelor după criteriul izvoarelor și al autorilor, nu se putea face după norme dinainte stabilite. De aceea datele statistice culese la sfîrșitul lucrării prezintă unele rezultate curioase. Numărul redus de citate din operele lui Caragiale (474), din operele lui Coșbuc (407), sau faptul că Alecsandri este mai bine

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

reprezentat decît Eminescu (1.323 de citate față de 889), nu corespunde în realitate importanței acestor scriitori și nici valorii limbii lor artistice.

Este drept că se poate da o explicație numărului redus de citate din Caragiale, deoarece extragerea de exemple la acest autor s-a făcut în special din lucrările dramatice a căror limbă nu este întotdeauna corespunzătoare cerințelor normative ale dicționarului. De asemenea, și versurile prezintă dificultate, ceea ce ar putea explica numărul mai mic de citate din Eminescu sau Coșbuc.

Dar cauza cea mai importantă a acestor inadvertențe trebuie căutată în felul în care s-a cules materialul pentru dicționar. Extragerea de fișe cu citate din scriitori este o operație care se face de 58 de ani (din anul 1897 cînd conducerea vechii lucrări a dicționarului a fost preluată de Al. Philippide). Un material imens de fișe s-a adunat pînă astăzi și el a fost folosit de redactorii «Dicționarului limbii romîne literare contemporane». Deși Al. Philippide a încercat să stabilească unele criterii științifice pentru extragerea materialului de exemplificare din operele scriitorilor, totuși de la el și pînă astăzi despuierea lucrărilor beletristice s-a făcut în general fără o sistematizare și fără a se urmări extragerea întregului material lexical care să exemplifice limba unui scriitor. Dată fiind urgența cu care a fost cerută lucrarea de astăzi de către masele largi de cititori, redactorii au fost nevoiți să lucreze cu materialul existent. Pentru unele cuvinte numărul de fișe cu citate din autori era foarte mare, pentru altele, mai redus, iar pentru altele, exemplele din autori lipseau cu desăvîrșire. Cu toată străduința redactorilor de a completa materialul documentar, tratarea unor cuvinte cu aceeași valoare de circulație a fost făcută în mod inegal.

De multe ori, cuvintele de largă circulație, ca: ABONAMENT, ABONA etc. nu sînt ilustrate prin citate. Altele, ca: ARA, BRAVURĂ, BREȘĂ nu au citate pentru sensurile mai largi și mai importante, în schimb au pentru subsensuri sau pentru sensul figurat. Cuvinte de largă circulație, ca ALBINĂ, sînt slab exemplificate prin citate, pe cînd alte cuvinte, regionale, au fost tratate pe larg, cum este cazul cuvîntului BĂNAT, care, din cauza materialului existent, a fost tratat cu patru sensuri diferite și exemplificat prin treisprezece citate din literatură.

Din cele arătate mai sus se poate vedea că tratarea inegală a unor cuvinte se datorește nu atît importanței lor diferite în limbă, cît mai mult lipsei materialului de exemplificare. Redactorul, deși și-a dat seama de această situație, cu greu a mai putut găsi exemple pentru acele cuvinte la care lipseau. Operația de extragere a citatelor continuă fără încetare, totuși sărăcia materialului documentar la unele cuvinte nu a putut fi remediată în cursul lucrării. Este necesară organizarea unei acțiuni de extragere a unui nou material documentar din scriitorii literaturii noastre pe baza unei metode științifice de lucru care să asigure epuizarea în întregime a materialului lexical al fiecărui autor în parte.

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

Numai după terminarea acestei operațiuni care va dura cîțiva ani vor putea începe lucrările pentru o nouă ediție a dicționarului de astăzi.

★

Tradiția muncii lexicografice este slabă în țara noastră. Dicționarele apărute în trecut, puține la număr, au fost aproape toate, lucrări personale. Autorii acestor dicționare n-au putut crea condițiile prielnice pentru ca experiența lor să fie însușită de un număr mai mare de lingviști care să se specializeze în domeniul lexicografiei. Diferitele forme și ediții necomplete în care au apărut cele cîteva volume ale vechiului dicționar al Academiei au reflectat întotdeauna concepția personală a lingvistului însărcinat cu conducerea lucrării. Hasdeu, Philippide și mai tîrziu Sextil Pușcariu au imprimat lucrării atît concepția lor în ceea ce privește principiile ei de bază, cît și metode personale în privința normelor de lucru. Colaboratorii care au trudit zeci de ani la aceste lucrări au rămas necunoscuți; munca lor modestă dar impresionantă ca stăruință, s-a pierdut fără ca din rîndurile lor să se poată afirma specialiști lexicografi cu o concepție și o metodă științifică în opera de elaborare a dicționarului. Aceștia au cules material, au redactat și revizuit nu numai fasciculele dicționarului vechi care au văzut lumina tiparului, dar au pregătit și fișele necesare elaborării întregului dicționar. Unii dintre ei și-au consacrat întreaga viață acestei munci migăloase dar pasionate.

Colaboratorii vechiului dicționar al Academiei, puțini la număr, au fost folosiți ca simpli tehnicieni, nimeni n-a urmărit perfecționarea lor, antrenarea lor la studii lexicografice de amploare; nu s-a căutat să se creeze posibilități pentru ca în jurul acestor specialiști să se formeze cadre noi care să le continuie munca. Iată de ce, în anul 1952, la începerea « Dicționarului limbii romîne literare contemporane », s-a resimțit puternic lipsa unui colectiv de lexicografi cu experiență și cu o temeinică pregătire în domeniul lingvisticii. Dintre colaboratorii vechiului dicționar, care lucrau la București și Cluj în cadrul institutelor de lingvistică, majoritatea ajunsese cu totul întîmplător la lucrările dicționarului. Printre ei se găseau foști diplomați, avocați, funcționari administrativi etc. Unii făceau eforturi pentru a-și însuși tehnica lucrării, dar erau lipsiți de cultura lingvistică generală care se cere chiar și unui lexicograf începător. Această situație dezvăluie o concepție greșită care domnea în trecut, conform căreia munca lexicografică era considerată drept un simplu « meșteșug ».

În timp ce în alte țări, ca Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, fără să mai vorbim de U.R.S.S., a existat, în trecut, un număr important de lexicografi cu școli și sisteme bine închegate, la noi în țară astfel de cadre nu au existat nici în trecut și nici multă vreme după eliberarea țării noastre.

În U.R.S.S., Cehoslovacia, Ungaria, Polonia și în alte țări de democrație populară, unde a existat o bază lexicografică, în ultimii ani au apărut dicționare

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

de o mare valoare ştiinţifică. Lipsa cadrelor de specialişti explică într-o oarecare măsură faptul că ţara noastră a rămas în urmă în ceea ce priveşte lucrările lexicografice.

Pentru lucrările la « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » au fost antrenaţi toţi cei care aveau o experienţă oarecare cîştigată la vechile lucrări, dar numărul lor era restrîns, iar pregătirea inegală. Necesitatea terminării lucrării în bune condiţiuni a impus lărgirea cadrului de colaboratori şi perfecţionarea lor în munca lexicografică. S-au recrutat absolvenţi mai vechi şi mai noi ai facultăţilor de filologie şi s-a organizat pentru ei un curs de specializare în domeniul lexicografiei, perfecţionarea lor crescînd necontenit în cursul elaborării lucrării.

Vast şi complex este laboratorul de elaborare a unui dicţionar. Cei din afară, şi chiar lingviştii nu pot bănui cîte probleme ridică o astfel de lucrare, cîte dificultăţi răsar la tot pasul în calea redactorilor ei. De-abia acum, după aproape trei ani de la începerea lucrărilor, în momentul cînd redactarea întregului dicţionar este terminată şi ultimele volume se pregătesc pentru tipar, se poate vedea prin cîte forme şi variante a trecut atît materialul dicţionarului cît şi sistemul de organizare a muncii.

Din numărul mare de colaboratori existent la început, etapele muncii au dus la selecţionarea unui grup mai restrîns care numără astăzi totuşi optzeci de lucrători ştiinţifici; se poate spune că acest grup formează nucleul mişcării lexicografice care se va dezvolta în ţara noastră. Mulţi dintre specialiştii de astăzi au început munca la dicţionar, scoţînd pe fişe citate din autori, dar după o vreme de pregătire, ei au început să redacteze unele articole, adică să facă muncă lexicografică propriu-zisă. Unii dintre ei care aveau o mai temeinică pregătire lingvistică şi care au dovedit o mai mare pricepere, au depăşit şi această fază, trecînd la treapta cea mai înaltă a elaborării dicţionarului, la aceea de revizie şi de definitivare a materialului.

O dată cu elaborarea « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane », s-a format deci în procesul muncii un grup de specialişti care în viitor va putea să lucreze cu succes în orice domeniu al lexicografiei. Grupul acesta de specialişti este educat pe baza unei concepţii ştiinţifice despre limbă, este legat de o viziune unitară şi justă asupra muncii lexicografice, a deprins o metodă de lucru şi o disciplină fără de care nu este posibilă elaborarea nici unui dicţionar, a dovedit pasiune pentru această muncă şi de nenumărate ori chiar spirit de sacrificiu.

Lucrările la « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » au dovedit că munca lexicografului nu este o muncă tehnică, un meşteşug, ci o adevărată ştiinţă care cere cunoaşterea profundă a celor mai variate domenii ale lingvisticii. Un lexicograf trebuie să fie în acelaşi timp un bun cunoscător al gramaticii, deoarece el are de rezolvat, după cum am văzut în capitolele precedente, probleme de morfologie sau de sintaxă, uneori nerezolvate încă

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

de tratatele de specialitate. De asemenea el trebuie să rezolve probleme legate de gramatica istorică, de istoria limbii literare, de dialectologie etc. În acelaşi timp, folosirea citatelor din autori, în special din scrierile clasicilor literaturii noastre, cere din partea lexicografului cunoaşterea textelor pentru a nu atribui citatul extras dintr-un autor, altui sens decît aceluia în care l-a folosit autorul. Varietatea domeniilor din care se selecţionează termenii din dicţionar cere lexicografului o cultură generală temeinică, chiar dacă pentru unele cuvinte capătă şi ajutorul specialistului.

Redactorii dicţionarului trebuie să aibă în primul rînd, o temeinică pregătire ideologică pentru a da o justă orientare ştiinţifică dicţionarului. Concepţia greşită care privea munca lexicografică ca un simplu « meşteşug » a dus, în anii trecuţi, la situaţii stranii, cînd se foloseau ca redactori la dicţionar oameni fără nici o pregătire în domeniul lingvisticii, cu o slabă cultură generală, şi lipsiţi de o orientare ideologică justă. Mulţi dintre oamenii cinstiţi care lucrau atunci la dicţionar, nu citiseră nici o pagină din lucrările marxism-leninismului, nu aveau cea mai slabă orientare în lupta de combatere a idealismului şi cosmopolitismului.

Ar fi greşit să credem că situaţia de astăzi este mulţumitoare. În pregătirea lexicografilor noştri mai sînt încă lipsuri serioase, dar condiţiile pentru o justă dezvoltare a lexicografiei şi pentru o temeinică pregătire a lexicografilor s-au creat. Cursurile învăţămîntului de partid urmate în ultimii trei ani de cei mai mulţi dintre lexicografi au însemnat pentru aceştia un ajutor deosebit. Aceiaşi oameni care în urmă cu cîţiva ani erau străini de concepţia marxist-leninistă se orientează astăzi din ce în ce mai bine în rezolvarea celor mai dificile probleme legate de tratarea unor termeni din dicţionar.

Problema care se impune astăzi este de a dezvolta şi de a întări şi mai mult pregătirea şi experienţa lexicografilor. Munca lor este astăzi apreciată drept o operă ştiinţifică de mare importanţă, deci cu atît mai mare trebuie să fie grija perfecţionării cadrelor existente şi a ridicării de noi cadre.

★

Cele cîteva probleme discutate în acest articol nu reprezintă decît unele aspecte ale muncii de elaborare a dicţionarului. Din analizarea lor însă se pot desprinde unele concluzii.

« Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » va îndeplini, fără îndoială, un rol însemnat în acţiunea de cunoaştere a bogăţiilor limbii noastre, în folosirea ei corectă şi în ridicarea nivelului cultural al poporului nostru.

Această lucrare reprezintă măsura efortului depus de cei care l-au elaborat şi în acelaşi timp reflectă situaţia din domeniul lexicografiei şi al lingvisticii în general. Pentru o ediţie viitoare va fi necesară nu numai acţiunea de completare a materialului documentar de care am vorbit, ci şi de elaborare a unor studii suplimentare de gramatică, de limbă literară şi de dialectologie legate

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)

de specificul problemelor lexicografice. Totodată, elaborarea unui dicționar dialectal, etimologic, de sinonime etc. va ușura lucrările viitoarelor ediții. Fără astfel de lucrări pregătitoare, nu s-ar putea obține o ediție mult îmbunătățită față de cea actuală.

În același timp, experiența cîștigată în ceea ce privește cunoașterea teoretică a problemelor lexicografice și a mijloacelor practice de rezolvare a lor nu trebuie pierdută. Colaboratorii «Dicționarului limbii romîne literare contemporane» se gîndesc să elaboreze un tratat de lexicografie care să aibă la bază toate problemele ivite în decursul lucrării dicționarului, precum și rezolvările care s-au dat acestor probleme. Un astfel de tratat va îmbogăți studiile de lingvistică din țara noastră.

Cu toate greutățile întîmpinate, lexicografii care au lucrat la «Dicționarul limbii romîne literare contemporane» sînt dornici de a munci cu și mai mare stăruință și de a da în viitor ediții mai bune ale acestei mari lucrări de interes național.

BDD-A10275 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:30 UTC)